

Отримано: 5.12.2022

Прорецензовано: 18.12.2022

Прийнято до друку: 26.12.2022

e-mail: viktoriia.polishchuk@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2239-1738>

Web of Science Researcher ID: HLQ-1321-2023

e-mail: yuliia.v.kovalchuk@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0782-3264>

e-mail: yuliya.kratyuk@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1365-7648>

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-16(84)-46-49

Поліщук В. Л., Ковальчук Ю. В., Кратюк Ю. К. Лексико-семантичне поле локусів шотландської казки. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 16(84). С. 46–49.

УДК: 811.111

Поліщук Вікторія Леонідівна,
кандидат філологічних наук,
Національний університет «Острозька академія»
Ковальчук Юлія Віталіївна,
викладач кафедри англійської мови та літератури,
Національний університет «Острозька академія»
Кратюк Юлія Казимирівна,
викладач кафедри індоєвропейських мов,
Національний університет «Острозька академія»

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЛОКУСІВ ШОТЛАНДСЬКОЇ КАЗКИ

Статтю присвячено дослідженню особливого різновиду літературного дискурсу – дискурсу шотландської казки, який розуміємо як складний соціокультурно комунікативний продукт мисленнєвого процесу колективної мовної особистості етносу. Казка є найбільш поширеним видом усної народної творчості, це символ культури, твір, колективно створений певною нацією, в якому відображено її духовний стан, моральність, звичаї і традиції; це спосіб збереження культури в різні історичні періоди, усвідомлення духовних цінностей народу, історії, традиції, вірувань та ідеалів.

Однією із важливих базових категорій в бутті людини є категорія простору, оскільки вона є всезагальною формою існування матерії. При дослідженні лексико-семантичних репрезентацій поля “простір” було взято за основу ієрархічну систему функціонально-семантичного поля “space” Н.Д. Ткаченко та виокремлено два мікрополя (назв природного простору та штучного простору), які складаються з 12 тематичних груп (назв масивів землі; назв рельєфу; назв низин; назв гір та пагорбів; назв водного простору; назв боліт; назв адміністративного ділення земної поверхні; назв країн; назв населених пунктів; назв шляхів сполучення; назв житла).

Найбільшу кількість номінацій містить тематична група назв населених пунктів (60%), друга за кількістю слів – група назв гір та пагорбів (13%). Номінації груп назв водного простору та назв країн складають 12% та 9% відповідно.

З огляду на отримані результати, можна констатувати, що просторові лексеми та топоніми є символами, які відображають специфіку народної самосвідомості, рефлексію нації на власну історію і культуру. Простір географічних назв казок слід розглядати як особливий мікросвіт, в якому відображається реальна дійсність, знайома кожній людині.

Ключові слова: казковий дискурс, лексико-семантичне поле, простір, локус.

Viktoriia Polishchuk,
PhD in Philology,
The National University of Ostroh Academy
Yuliia Kovalchuk,
Lecturer of the Department of English Language and Literature,
The National University of Ostroh Academy
Yuliia Kratiuk,
Lecturer of the Department of Indo-European Languages,
The National University of Ostroh Academy

LEXICO-SEMANTIC FIELD OF LOCI IN THE SCOTTISH TALE

The article is devoted to the study of a special type of literary discourse – the discourse of the Scottish fairy tale, which is understood as a complex sociocultural communicative product of the thought process of the collective linguistic personality of the ethnic group. A fairy tale is the most extensive type of oral folk art, it is a symbol of culture, a work created collectively by a certain nation, which reflects its spiritual state, morality, customs and traditions; it is a way of preserving culture in different historical periods, awareness of the spiritual values of the people, history, traditions, beliefs and ideals.

One of the important basic categories in human being is the category of space, as it is the universal form of existence of matter. When studying the lexical-semantic representations of the field "space", the hierarchical system of the functional-semantic field "space" N.D. Tkachenko was taken as a basis and two microfields (names of natural space and artificial space) are distinguished, which consist of 12 thematic groups (names of land masses; names of relief; names of lowlands; names of forests; names of mountains and hills; names of water space; names of swamps; names of administrative divisions of the earth surface; names of countries; names of settlements; names of communication routes; names of housing).

The largest number of nominations includes the thematic group of names of settlements (60%), the second in terms of words is the group of names of mountains and hills (13%). Nominations of groups of water space names and country names make up 12% and 9%, respectively.

Considering the obtained results, it can be stated that spatial lexemes and toponyms are symbols that reflect the specifics of national self-awareness, the nation's reflection on its own history and culture. The space of geographical names of fairy tales should be considered as a special microcosm in which the real reality familiar to every person is reflected.

Keywords: *fairy tale discourse, lexical-semantic field, space, locus.*

Постановка проблеми. До числа найбільш актуальних питань, що розглядаються в мовознавстві, відноситься образ світу, уявлення картин світу певного народу. Виняткова роль у вивченні цих питань належить фольклорним джерелам як матеріалу, в якому зберігається архаїчний народний світогляд і який являє образ світу, відображений в мові народних казок. Казка є найбільш поширеним видом усної народної творчості, це символ культури, твір, колективно створений певною нацією, в якому відображено її духовний стан, моральність, звичаї і традиції; це спосіб збереження культури в різні історичні періоди, усвідомлення духовних цінностей народу, історії, традицій, вірувань та ідеалів.

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження казкового дискурсу як репрезентації національної картини світу та менталітету того або іншого народу зумовлена підвищеною увагою дослідників фольклору до вивчення картини світу народної казки, в якій зосереджено багатство етнокультурного досвіду людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню казки присвячені численні праці українських та зарубіжних науковців. Вона є предметом наукових розвідок, що вивчають її мову, сюжети, героїв, мотиви, стиль.

Особливу увагу вивченню лінгвокультурних особливостей текстів англійських казок у ракурсі структуралістського підходу приділяли М. Ю. Лотман, В. Я. Пропп, Є. Мелетинський, Р. Барт, К. Бреммон, І. В. Арнольд, А. П. Сфімов. Наразі у цьому напрямі працюють Н. П. Антоненко, А. М. Кучера та інші українські науковці.

Специфіку структурно-семантичної організації художнього тексту британської літературної казки вивчали І. Ю. Мауткіна, Є. Д. Нефьодова; когнітивно-дискурсивні особливості лексики англійської побутової казки досліджує Ю. В. Мамонова, вона ж характеризує основні емотивні теми англійської побутової казки. Структурно-семантичні особливості та лінгвокультурні характеристики казкового дискурсу, його композиційну структуру, а також типи повторів у текстах англійського казкового фольклору аналізує Н. А. Акименко.

Дослідженням лінгвістичної організації дискурсу, його функціональними, змістовними аспектами та деякими компонентами казкового дискурсу, а саме: хронотопом, цілями, цінностями, стратегіями, жанрами, тематикою та дискурсивними формулами займається А.В. Бойко, а О.А. Єгорова – традиційними формулами як явищем народної культури на матеріалі російської та англійської фольклорної казки. Л.В. Полубиченко розглядає традиційні формули народної казки як відображення національного менталітету.

Гендерну концептосферу британського казкового дискурсу, як і його часові маркери характеризує М. В. Дьоміна, в той час як С. А. Коновалова досліджує гендерну специфіку вираження предикативних відносин у тексті російської народної чарівної казки.

Вивчення космологічних уявлень, втілених у казковому дискурсі, знаходимо у працях таких вчених, як В. Давидюк, М. Чумарна. Міфологічні корені казки досліджуються у працях І. Разумової та Л. Дунаєвської.

Зважаючи на роль народної казки у розкритті світогляду, вірувань, традиційно-побутової культури, обрядів і звичаїв різноманітних народів, казковий дискурс залишається незмінним фокусом уваги етнографів – А. Лорд, Р. Бауман, культурологів – О. Кирилюк, В. Ятченко, С. Адоньєва, В. Шаблювський. Л. В. Епоева приділяє увагу дослідженню лінгвокультурологічних та когнітивних аспектів вивчення мови чарівної казки, а К.П. Сіпович – лінгвокогнітивному аспекту образу «Чарівного» у французькій казці.

Актуальними є також дослідження дискурсу чарівної казки з погляду нейролінгвістичного програмування та когнітивної психології (І.А. Краснопопова).

Мовознавчим дослідженням казки присвячені роботи О. Д. Нефьодова, О. В. Масло, О. О. Порпуліт, Т. В. Ковтун, Н. Данилюк, в яких розглядаються питання етноспецифічних ознак фольклору та словесних символів.

О. Ф. Леонтєва розглядає смислові конотації дієслів мовлення у казковому дискурсі на матеріалі українських народних казок про тварин, Н. Ф. Немченко досліджує ритм как форму організації тексту. С. О. Гуляйкіна присвячує дослідженням варіативності/інваріантності у мовних маніпуляціях персонажів казок, а І.С. Соборная – лінгвориторічному аспекту етнокультурних особливостей казкового дискурсу.

Лінгвостилістичні особливості чарівної англійської казки висвітлюються в роботах Є.Р. Корнієнко; англійські казки в етнолінгвістичному аспекті розглядає О. О. Плахова. У працях Н. Кузнецової, С. Рубанюк, А. Швець, досліджуються особливості функціонування онімів у жанрі казки.

Аналітичний огляд існуючих розвідок дозволяє зробити висновок, що дослідження казкового дискурсу як репрезентації національної картини світу та менталітету того або іншого народу наразі є багатоаспектними та актуальними.

Метою статті є дослідження лексико-семантичного поля “простір” шотландського казкового дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Стрижневим поняттям нашої розвідки є поняття «казковий дискурс». У роботах останніх років, виконаних у руслі дискурсивного аналізу, «казковий дискурс» визначається по-різному. Це пов'язане як зі складністю і багатозначністю самого поняття «дискурс», так і прагматичними установками авторів. Казковий дискурс визначається практично всіма дослідниками в ключі його фокусу на національну специфіку й культурно-історичної цінності.

Окрім того, дискурс казки відносять до одного з різновиду текстів, де під впливом різного роду екстралінгвістичних чинників (ментальних, історичних, культурологічних, етнопсихологічних та ін.) реалізуються аксіологічні макростратегії етносу [Проблеми зіставної семантики, 39].

На наш погляд, найбільш доцільним підходом до тлумачення казки є визначення С. І. Сотникової, яка розглядає її як усне прозове оповідання зі стійкою традиційною поетикою, що розповідає про чарівні або неординарні події (вигаданий характер яких усвідомлюється як оповідачем, так і слухачем), в основі сюжету якого лежить конфлікт між позитивними та негативними персонажами, що вирішується, як правило, поразкою або осміюванням останніх [Сотнікова, 6].

Категорія простіру є базовою в бутті людини, оскільки місцезнаходження у просторі є невід'ємним від людського поняття про реальність об'єкту. Позділяємо думку, що «простір – це частина чи сама площа, ділянка, зона, яка є порожньою,

вільною чи доступною для використання, яка призначена для особливих цілей; це площа між предметами, речами у проміжку часу.» [Криволапчук, 4]. Категорія простору може мати характеристики як статичні, так і динамічні: «Пов'язані статичні концепти мають семантику області та місцезнаходження, динамічні ж концепти – шляху та розміщення.» [Talmy, 180].

Структурно-семантичний аспект до вивчення репрезентації поля “простір” є вихідним у нашій роботі. На нашу думку, найбільш доцільним підходом у дослідженні лексичної семантики просторових номінацій шотландської казки слугує доробок Н.Д. Ткаченко, яка схарактеризувала функціонально-семантичне поле “space” у британському та американському варіантах англійської мови та на основі отриманої класифікації лексичних, лексико-граматичних та семантичних репрезентацій поля “простір” створила ієрархічну систему функціонально-семантичного поля “space” як частину ієрархічної системи мови [Ткаченко, 2020]. У нашому дослідженні послуговуємося саме її моделлю поля “простір”.

Досліджуючи специфіку структури та семантики функціонально-семантичного поля “space”, дослідниця описує загальноприйнятту класифікацію англійських топонімів за тематичним критерієм: назви гір – ороніми (від грець. ὄρος – гора), назви лісів – дрімоніми (від грець. δρῦς – дерево), назви водних просторів – гідроніми (від грець. ὕδωρ – вода) (від грець. ὕδωρ – вода), зокрема назви рік – потамоніми (πότημα), назви озер – ліммоніми (від грець. λίμνη) та назви болот – гілоніми (від грець. τέλμα). Власні назви штучних просторів включають назви країн, регіонів – хороніми (від грець. χώρα), назви населених пунктів – ойконіми (від грець. οἶκος – житло), зокрема назви міст – актіоніми (від грець. ἄστυ – місто), назви шляхів сполучення – дромоніми (від грець. δρόμος – біг, рух, шлях), назви шляхів, назви доріг – тропоніми (від грець. τρίπος), вулиць – годоніми (від грець. ὁδός – шлях, дорога, вулиця, русло), назви площ – агороніми (від грець. ἀγορά – площа), назви доріг, проїздів – геоніми, назви споруд та інших внутрішньоміських об'єктів – урбаноніми (від лат. urbanus – міський), імена людей – антропотопоніми (від грець. ἄνθρωπος – людина) [Ткаченко, 2020: 83].

Топоніми виконують важливе змістове навантаження та є складними знаками у сприйнятті фольклорного тексту, оскільки мають складну смислову структуру, особливості етимології і форми, зв'язки з іншими одиницями мови.

У казковому жанрі тополексми є символами, які відображають специфіку народної самосвідомості, рефлексію нації на власну історію і культуру. Простір географічних назв казок слід розглядати як особливий мікросвіт, в якому відображається реальна дійсність, знайома кожній людині. Вони тісно пов'язані з національним менталітетом і вплетені в сюжетну лінію казкового твору. Топоніми надають додатковий особливий колорит казкам, сприяють кращій передачі їх змісту, створюючи своєрідний національно-культурний фон [Терещенко, 2014].

Почнемо характеристику з мікрополя назв природного простору, яке складається з таких тематичних груп: назв масивів землі, назв рельєфу, назв низин, назв лісів, назв гір та пагорбів, назв водного простору, назв боліт.

У шотландських казках поширеним видом топонімів є хороніми, або назви великих територій суші: *island of Mull, Scottish coast, Scottish metropolis, the Isle of Man, the Shetland Isles*.

Група назв рельєфу – гір та пагорбів охоплює такі номінації із семантичними ознаками, зокрема: форма: *hill, mountain*; висота, розмір: *Highland, hillock, knoll, hillock*; кут нахилу, схил гори: *foot of the eminence, hillside, hill* “підвищення землі, висока площа землі”; форма вершини: *southern and the centre peaks*. Уживання іменника *hill* відмічається більшою частотністю та пояснюється особливостями рельєфу Британських островів, оскільки *hill* та *mountain* розрізняються як менш різкі підвищення та підвищення нижчі від 2000 футів. Зустрічаємо також ороніми: *Atlas Hill, Eildon Hills, mountains of Glenavon, peaks Lucken Hare*.

Із двох номінацій складається група дрімонімів – назв лісів: *Ettrick Forest, the Buchan woods*, а низин налічує лише одну номінацію: *Lowlands*.

Група назв водного простору представлена номінаціями океанів, морів, річок, струмів, озер, ставків, болот, заток та назвою штучного водного простору – фонтану. Номінації містять семантичні компоненти площини (ширини, довжини) та глибини. Семантична структура назв водних просторів складається із семи water “вода” та гіпонімічних кодів: природних: *river, lake, Teviot*; штучних: *fountain*, напрямкових: *river, stream*; динамічних: *river, stream*; статичних: *lake, shallows, cornfield*; ознак обмеженості: *bay*; необмеженості: *ocean*. Гілоніми – назви болота певною мірою мотивовані геологічними факторами, особливостями рельєфу, наприклад: *Bowden Moor, Bog of Torrans*.

Група назв пустельної, обробленої та необробленої землі включає іменники *moor* “підвищена місцевість” або “плато, гориста місцевість” та *field*, який означає 1. “відкрита, безліса поверхня землі”, також незабудований простір з соціальною семантикою; 2. “країна” (на відміну від міста або села), наприклад: *corn-field*.

Мікрополе штучного простору складається з таких тематичних груп: назв адміністративного ділення земної поверхні, назв країн, назв населених пунктів, назв шляхів сполучення, назв житла.

До групи назв адміністративного ділення земної поверхні належать назви реальних та казкових країн у повній та неповній формі: *Scotland, Ireland, Britain, Elfinland*, а до групи назв населених пунктів – номінації *town, city*. Доволі чисельною є група ойконімів, що позначають назви міст і сіл: *Strathpeffer, Dingwall, Miltoun, Ballafletcher, Strathavon, Merlin's Craig, Craig-Aulnaic, Delnabo, Allanbay, Paris, Dundee, Ailsa, Grahames, Hawick, Linthaughlee, Jedburgh, Borders, Douglas, Bodsbeck, Rubislaw*.

У шотландських казках сюжет часто розвивається саме в подорожі, в дорозі, де герой зустрічається з іншими персонажами казки або натрапляє на якусь пригоду, проте використання тропонімів та назв шляхів сполучення є рідковживаним: *footpath*. Натомість зустрічаємо описи переміщення героїв болотом: *he rode over Bowden Moor*.

Група назв житла – споруд та будівель складається з шести номінацій: *house, castle, turret, home, house, dwelling*.

Висновки. Отже, при дослідженні поля “простір” нами було виявлено два мікрополя та 12 тематичних груп, описано номінації поля “простір”. З огляду на отримані результати, можна констатувати, що просторові лексеми та топоніми є символами, які відображають специфіку народної самосвідомості, рефлексію нації на власну історію і культуру. Простір географічних назв казок слід розглядати як особливий мікросвіт, в якому відображається реальна дійсність, знайома кожній людині.

Література:

1. Криволапчук Н. В. Моделювання ПРОСТОТУ засобами сучасної англійської мови: семантико-когнітивний аспект URL: <https://core.ac.uk/display/20572240?recSetID=> (дата звернення: 11.09.2022)

2. Проблеми зіставної семантики : матеріали всеукр. наук. конф., (Київ, 28–30 верес. 1995 р.). НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : КДЛУ, 1995. 228 с.
3. Сотникова С. І. Мовні засоби комічного в німецьких народних казках : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 1996. 17 с.
4. Терещенко А. В. Специфіка функціонування тополексем в фольклорних прозаїчних текстах (на матеріалі сількупських сказок). *Грамота*. 2014. URL: www.gramota.net/materials/2/2014/8-2/47.html.
5. Ткаченко Н. Д. Функціонально-семантичне поле "space" у британському та американському варіантах англійської мови: лінгвокультурологічний підхід : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2020. 20 с.
6. Scottish Fairy Tales. URL: <https://fairytalez.com/region/scottish/> (дата звернення 18.01.2022).
7. Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics* The MIT Press, 2000 Vol.1. P. 178–254.

References:

1. Kryvolapchuk N. V. Modeliuvannia PROSTORU zasobamy suchasnoi anhliiskoi movy: semantyko-kohnityvnyi aspekt [Modeling SPACE using the means of the modern English language: semantic-cognitive aspect] URL: [https://core.ac.uk/display/20572240?recSetID=\(data+zvernennia:11.09.2022\)](https://core.ac.uk/display/20572240?recSetID=(data+zvernennia:11.09.2022))
2. Problemy zistavnoi semantyky : materialy vseukr. nauk. konf., (Kyiv, 28–30 veres. 1995 r.). NAN Ukrainy, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. K. : KDLU, 1995. 228 s.
3. Scottish Fairy Tales. URL: <https://fairytalez.com/region/scottish/> (data zvernennia 18.01.2022).
4. Sotnykova S. I. Movni zasoby komichnoho v nimetskykh narodnykh kazkakh [Language devices of the comic in German folk tales] : avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.04. Kharkiv, 1996. 17 s.
5. Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics* The MIT Press, 2000 Vol.1. P. 178–254
6. Tereshchenko A. V. Spetsyfyka funktsyonyrovanyia topoleksem v volklornykh prozaycheskykh tekstakh (na materyale selkupskykh skazok) [The specifics of the functioning of topolexes in folklore prose texts (based on Selkup fairy tales)]. *Hramota*. 2014. URL: www.gramota.net/materials/2/2014/8-2/47.html.
7. Tkachenko N. D. Funktsionalno-semantychne pole "space u brytanskomu ta amerykanskomu variantakh anhliiskoi movy: lnhvokulturolohichnyi pidkhd [The functional-semantic field "space" in the British and American variants of the English language: a linguistic-cultural approach] : avtoref. dys.... kand. filol. nauk : 10.02.04. Lviv : Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka, 2020. 20 s.